

JUHLAJULKAISU

MATTI YLÖSTALO

1917 · 4/2 · 1987

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

VAMMALA 1987. VAMMALAN KIRJAPAINO OY

ISSN 0356-7222

ISBN 951-855-087-5

ISBN 978-951-855-870-8 (PDF)

Om godtrosvärv av lösöre

I. I Sverige, liksom i Finland, har sedan gammalt funnits regler om godtrosvärv av lösöre, d.v.s. att man kan förvärva äganderätt till ett föremål av lös egendoms natur, fastän den man förvärvar från inte var den rätte ägaren av föremålet. En förutsättning är förstås att förvärvaren var i god tro. I Sverige gäller regeln oavsett hur den disponerande kommit över föremålet, sålunda inte bara om den rätte ägaren frivilligt, t.ex. genom lån eller deposition, lämnat ifrån sig egendomen utan även om den disponerande kommit över denna genom brott, t.ex. stöld. I Finland är möjligheten att göra godtrosvärv begränsad till frivilligfallen. Har ägaren däremot förlorat egendomen genom snatteri, stöld, rån eller utpressning (»stöldfallet») skyddas inte en förvärvare, även om han var i god tro.

Lagstodet för godtrosvärvsregeln såvitt avser lösöre är i Finland och Sverige främst handelsbalken 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 §, vilka gäller egendom, som lånats till den disponerande av ägaren eller som denne deponerat hos honom, sålunda frivilligfall. Regeln tillämpas även på andra sådana fall, såsom uthyrning och försäljning med ägarförbehåll. Att de bägge länderna kommit att skilja sig åt i stöldfallet synes sammanhånga med att en bestämmelse i 1734 års lags missgärningsbalk (49 kap. 2 §), som var något dunkel till sin avfattning, kommit att tolkas på olika sätt i Sverige och i Finland: i Sverige så att även förvärvare i god tro av stulet gods skulle vara skyddad, men i Finland däremot så att bestämmelsen inte gav skydd i detta fall. Den korrekta tolkningen synes ha varit den i Finland tillämpade och den slogs för finsk del senare också fast i strafflagens promulgationslag. I Sverige vann principen om godtrosskydd även för stulet gods stöd i två avgöranden av Högsta domstolen från mitten av 1800-talet.¹

På föranledande av Nordiska Rådet tillsattes omkring år 1960 i samtliga nordiska länder utom Island utredningar med uppgift att kartlägga rättsläget på området och försöka nå fram till förslag som innebar nor-

¹ Se härom vidare Statens offentliga utredningar (SOU) 1965:14 s. 53 f. med hänv.

disk rättslighet. Arbetet resulterade i att de danska, finska och svenska utredningarna i mitten av 1960-talet lade fram förslag, som i allt väsentligt överensstämde. De byggde på att godtroshörsförvärv skulle vara möjligt såväl i frivilligfallen som i stöldfallen; för de senare fallens del uppställdes — med vissa undantag — krav på att förvärvaren skulle kunna visa, att han med skälig noggrannhet undersökt överlåtarens åtkomst.² Den norska utredningsmannen framlade ett utkast till lagförslag som i det väsentliga bygger på vindikationsprincipen, d.v.s. att ägaren såväl i frivilligfall som i stöldfall har rätt att återfå egendomen oavsett god tro hos förvärvaren. Undantag skulle gälla i vissa fall, såsom vid köp på offentlig auktion.³

De danska, finska och svenska förslagen utsattes i resp. land för åtskillig kritik. I Sverige avskrevs 1973 lagstiftningsfrågan från vidare behandling.⁴

Lagstiftning i ämnet har sedermera kommit till stånd i Norge, där det 1978 antogs en lag om godtroshörsförvärv av lösöre. I denna lag genomförs i huvudsak exstinktionsprincipen i fråga om frivilligfallen. Undantag gäller dock beträffande konstverk, antikviteter och museiföremål som är i offentlig ägo eller tillhör privat samling som är öppen för allmänheten. Beträffande stöldfallen tillämpas inte exstinktionsregeln utan här har ägaren rätt att återfå egendomen även om förvärvaren var i god tro.

Läget i Norden kan med mycket stark förenkling beskrivas på följande sätt. Norge är det enda landet som har en modern lag om godtroshörsförvärv. Norge och Finland tillämpar exstinktionsprincipen beträffande frivilligfallen, vindikationsprincipen beträffande stöldfallen. Danmark har sedan gammalt tillämpat vindikationsprincipen. Exstinktionsprincipen är emellertid genomförd i många fall. Enligt 1960-talets danske utredningsman, v. *Eyben*, kan man inte längre tala om en huvudregel som går ut på vindikation utan man får från fall till fall pröva frågan.⁵ I Sverige slutligen har exstinktionsprincipen gällt för såväl frivilligfall som för stöldfall. I rättspraxis har emellertid för vissa typfall ställts myc-

² Det danska betänkandet: Betänkning om fællesnordiske regler om erhvervelse af løsøre i god tro (eksstinktiv erhvervelse af løsøre), Betänkning nr. 370, København 1964. Det finska förslaget: Betänkande avgivet av godtroshörsutskottet, Kommittébetänkande 1965:A 3, Helsingfors 1966. Det svenska förslaget: Godtroshörsförvärv av lösöre, Stockholm 1965, SOU 1965:14.

³ Det norska utkastet finns intaget i de övriga nordiska ländernas betänkanden som bilaga.

⁴ Se härom och om ett utkast till lagrådsremiss som i början av 1970-talet utarbetades i Sverige SOU 1984:16 s. 41 ff. Utkastet till lagrådsremiss finns intaget som bilaga i Brottsförebyggande rådets PM 1978:1.

⁵ v. *Eyben*, *Formuerettigheder*, 7. udg. 1983, s. 222.

ket höga krav på den goda tron. Särskilt gäller detta förvärv av »känsliga» objekt, såsom begagnade motorfordon.

Det framlades 1984 ett nytt lagförslag i Sverige om godtrosförvärv av lösöre.⁶ I huvudsak på grundval av detta har under våren 1986 en proposition avgivits till riksdagen, som torde komma att behandla den under hösten.⁷ Man kan nog räkna med att propositionsförslaget, som knappast rör någon politiskt kontroversiell fråga, kommer att antas av riksdagen. I så fall lär väl lagen komma att träda i kraft vid årsskiftet 1986/87.

II. Syftet med denna uppsats är att ge en redogörelse för förslaget, där lagen givits rubriken »lag om godtrosförvärv av lösöre».

Först och främst är att notera att förslaget håller fast vid den i svensk rätt sedan gammalt gällande extinktionsprincipen. Det skall m.a.o. allt framgent vara möjligt att göra godtrosförvärv av lösöre. Detta skall gälla inte bara egendom som ägaren frivilligt lämnat ifrån sig, t.ex. genom lån eller lega eller försäljning med ägarförbehåll. Det skall också gälla egendom som frånhänts ägaren genom stöld eller annat brottsligt förfarande.

I propositionen förs — liksom i utredningsförslaget — en diskussion om för- och nackdelar med de båda principerna på det här området, vindikationsprincipen — d.v.s. att ägaren oavsett god tro hos förvärvaren har rätt att återfå sin egendom — och extinktionsprincipen. Det konstateras att extinktionsprincipen måste ges företräde. Den har gällt under lång tid hos oss och har inte gett upphov till några påtagliga olägenheter. Den gäller också i flertalet andra länder. De myndigheter och organisationer som yttrat sig över lagförslaget har inte heller haft något att erinra mot att lagen tar denna princip som utgångspunkt.

Det kan visserligen för den som drabbas te sig egendomligt, rent av orättvist, att om han återfinner den stulna bilen eller tavlan han inte utan vidare skall ha rätt att få den tillbaka. Men, som det påpekas i motiven till förslaget, det kan ju också te sig svårförståeligt för den som i god tro förvärvat något, att han inte skall få behålla det. Ägaren har ju i regel möjligheter att skydda sig mot de ekonomiska verkningarna av stöld o.d. genom försäkring, en möjlighet som knappast står den godtroende förvärvaren till buds.

Om man sålunda som huvudprincip i förslaget valt extinktionsprincipen, har man dock å andra sidan försökt ge den en sådan utformning och förse den med sådana modifikationer att stötande resultat av den skall undgås. Härtill återkommes i det följande.

⁶ SOU 1984:16.

⁷ Prop. 1985/86:123.

III. Först bör emellertid beröras några andra frågor. En sådan är vilka rättigheter som kan vara föremål för godtrosvärk. Huvudfallet är naturligtvis *äganderättsförvärv* (2 §). A blir av B frånstulen sin bil och B säljer den sedan till godtroende C. I lagen, 7 §, anges vidare också reglerna gäller godtrosvärk av *panträtt*. Däremot regleras i denna lag inte förvärv av retentionsrätt, såsom skedde i 1965 års lagförslag.⁸ Det antas att lagen dock »i viss utsträckning» skall kunna tillämpas analogt i fråga om retentionsrätt.⁹

En nyhet i förhållande till gällande rätt är att godtrosvärk skall kunna göras inte endast om den disponerande uppträder som ägare till objektet (fastän han ju inte var detta utan lånat eller hyrt eller stulit det). Även i det fall att den disponerande uppger sig företräda den rättsägaren såsom fullmäktig eller ställföreträdare men i själva verket saknar behörighet eller överskrider sådan skall godtrosvärk kunna ske. Detta har inte ansetts vara fallet enligt gällande rätt;¹⁰ ett undantag har dock hävdats beträffande det fall att den disponerande uppträder som kommissionär.¹¹

Den nya lagen överensstämmer på den här punkten, helt naturligt, med vad som gäller enligt 1936 års skuldebrevslag (14 §). I denna paragraf av skuldebrevslagen nämns, efter en lagändring 1975, även det fall att överlåtaren var i konkurs och av denna anledning saknade rätt att disponera över det överlåtna skuldebrevet. Denna brist har däremot inte tagits upp i den nya lagen, liksom ej heller det fall att överlåtelsen var ogiltig på grund av att överlåtaren var omyndig eller det fallet att överlåtarens dispositionsrätt över det överlåtna begränsas genom bestämmelser vid gåva eller i testamente. Det sägs emellertid i motiven, utan att man går närmare in på saken, att för vissa av dessa fall bestämmelserna i den nya lagen helt eller delvis torde kunna användas analogt. Detta får antas betyda att i omyndighetsfallen, liksom i fall av handlande under inflytande av rubbad själsverksamhet, något giltigt förvärv inte torde kunna komma i fråga, oavsett god tro hos förvärvaren.¹² Detsamma får antas gälla i konkursfallet (utöver vad som framgår av 21 § konkurslagen). Däremot kan det säkerligen bli fråga om sådan analogisk tillämpning av lagen som omtalas i motiven beträffande fall där det rått ett överlåtelseförbud på grund av bestämmelse i testamente eller vid gåva.¹³

⁸ SOU 1965:14 3 § i lagförslaget.

⁹ Propositionen s. 15.

¹⁰ Se SOU 1965:14 s. 90 f., 124.

¹¹ Anf. betänkande s. 91 f., 128 f.

¹² Jfr *Walén*, Lagen om skuldebrev, 1977, s. 111 ff.

¹³ Jfr *Hessler*, Allmän sakrätt, 1973, s. 465 f.

Förutsättning för att ett godtrosförvärv skall komma till stånd är — förutom den god tron hos förvärvaren — enligt den nya lagen liksom enligt gällande rätt dels att överlåtaren hade egendomen i sin besittning dels att förvärvaren tagit besittningen.

IV. De viktigaste nyheterna i förhållande till gällande rätt finner man i bestämmelserna om godtroskravet och vidare i bestämmelserna om lösningsrätt.

Vad först angår *godtroskravet* är det kanske noga taget inte så mycket fråga om nyheter som fastmer om en precisering av vad som utvecklats i rättspraxis. I ursprungsbestämmelsen i handelsbalken 11:4 beskrivs nu åsyftade krav endast med orden »finnes svek hos» förvärvaren. Det är emellertid klart att i praxis utvecklats ett godtroskrav som sträcker sig mycket längre än som anges med ordet svek. En modern formulering finns exempelvis i skuldebrevslagen, där det i 14 § talas om att förvärvaren inte blir skyddad om han visste att överlåtaren inte ägde överlåta skuldebrevet eller »han åsidosatt den aktsamhet som, efter omständigheterna, skäligen bort iakttagas». I de senaste årtiondenas rättspraxis rörande godtrosförvärv av lösöre har kravet på den goda tron i fråga om ett särskilt slag av egendom, nämligen motorfordon, drivits mycket långt. Det har krävts, då förvärvet gällt begagnade bilar och andra motorfordon, att förvärvaren för att kunna anses vara i god tro gjort rätt ingående *undersökning* av överlåtarens rätt att förfoga. Kontroll hos bilregistret, förevisande av överlåtarens fångeshandling o.d. har krävts.¹⁴

I 1984 års utredningsförslag upptogs — i anslutning till nu nämnd rättspraxis — en regel av innebörd att en förvärvare inte skulle anses ha varit i god tro med mindre han visade att han varken insett eller med hänsyn till egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds eller omständigheterna i övrigt bort inse, att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen. Medan bevisbördan för ond tro ansetts i princip ligga på den som påstått att sådan förelegat, skulle alltså här förvärvaren ha bevisbördan för att han varit i god tro.

I och för sig framstår det naturligtvis som något egendomligt att man skall bevisa att man inte insett något.¹⁵ I den nya lagen har man inte heller gått så långt. Men i själva verket är det nog mera fråga om en olikhet i form än i sak. I lagens 3 § heter det, att »en förvärvare skall anses ha varit i god tro endast om det är sannolikt att egendomens be-

¹⁴ Se närmare Svensk Juristtidning 1983 s. 165 ff.

¹⁵ I det gemensamma dansk-finsk-svenska förslaget från 1960-talets mitt föreskrevs som förut nämnts beträffande stöldfallet, att godtrosförvärv inte skulle kunna ske med mindre förvärvaren visade att han noggrant undersökt överlåtarens åtkomst.

skaffenhets, de förhållanden under vilka den utbjöds och omständigheterna i övrigt var sådana att han inte borde ha insett att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen».

Meningen är, såvitt framgår av motiven, att den ursprungliga ägaren skall ha bevisbördan helt och hållet om han påstår att förvärvaren insåg att överlåtaren saknade rätt. När det gäller frågan huruvida förvärvaren *bort inse* detta åvilar en viss börda förvärvaren. Han måste göra sannolikt att sådana omständigheter förelåg vid förvärvet att han inte borde ha insett att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen. Men om det i själva verket förelåg vissa omständigheter av s.a.s. misstänkt art, då måste förvärvaren visa att han gjort undersökningar och att dessa inte givit anledning till misstanke. Bland sådana »omständigheter» nämns i första hand egendomens beskaffenhet. Här syftas på egendom som ofta säljas med ägar- eller återtagandeförbehåll, t.ex. motorfordon, televisionsapparater o.d. Vidare talas det om de förhållanden under vilka egendomen utbjöds; exempel är köp från okänd privatperson eller över huvud på annat sätt än i en vanlig butik. Också det fallet att överlåtaren uppträder som representant för ägaren får anses kräva speciell undersökning; i varje fall måste fordras företeende av fullmakt eller annan behörighetshandling. Det blir tydligen i detta fall närmast då överlåtaren utnyttjat förfalskade behörighetshandlingar som godtrostförvärv kan ske.

I motiven uttalas,¹⁶ att bestämmelserna i den nya lagen innebär en »viss skärpning» av kraven för att god tro skall anses föreligga. Å andra sidan sägs att om omständigheterna vid förvärvet är sådana att det finns anledning för förvärvaren att misstänka att överlåtaren inte har rätt att förfoga över egendomen det »liksom hittills» bör krävas att förvärvaren närmare undersöker hur det förhåller sig med överlåtarens rätt.¹⁷ Det är nog tveksamt om man kan säga att det i hittills gällande rätt alltid krävts anledning till misstanke om obehörighet, se t.ex. NJA 1981 s. 750, där det förefaller inte ha krävts någon särskild anledning till misstanke för att undersökning skulle fordras.

Allt som allt kan man nog våga påståendet att någon egentlig skillnad mot hittills gällande rätt varken avsetts eller föranleds av lagtexten, när det gäller godtrostkravet.

V. Ett område där vissa nyheter genomförs gäller *lösningssrätten*. Extinktionsprincipen har ju sedan gammalt modifierats genom bestämmelserna om rätt för den ursprungliga ägaren att lösa tillbaka egen-

¹⁶ Propositionen s. 21.

¹⁷ Propositionen s. 9 f.

domen (handelsbalken 11:4 och 12:4). Beträffande skuldebrev och aktier etc. finns inte någon lösningsrätt, s.k. kvalificerade godtroshörvärv.

Lösningsrätten torde ha kunnat utövas under obegränsad tid. Att lösningsrätten inte haft större praktisk betydelse visas av att det rätt oklarhet om vilken princip som skolat läggas till grund vid lösenbeloppets fastställande, närmare bestämt om beloppet skolat beräknas efter vad godtroshörvärvaren utgivit, vederlagsprincipen, eller efter egendomens värde, värdeprincipen.¹⁸

Den nya lagen upptar närmare bestämmelser om lösningsrätten. Själva lösningsrätten fastslås i 4 §. Där föreskrivs också en preskriptionstid inom vilken lösningsrätten skall göras gällande. Så skall ske inom tre månader från det att den ursprungliga ägaren fick eller måste antas ha fått kännedom om godtroshörvärvarens innehav av egendomen.

I 1984 års utredning föreslogs, vid sidan av tiden tre månader från det ägaren vunnit eller bort få kännedom om egendomens innehavare, också en absolut preskriptionstid av tre år från det innehavaren fick egendomen i sin besittning. Detta senare förslag har inte upptagits i lagen. Det har ansetts att en sådan regel skulle försvåra återfående särskilt av konst- och kulturföremål som stulits från museer och andra offentliga samlingar.

Även under detta lagstiftningsärende har delade meningar rätt beträffande frågan, hur lösenbeloppet skulle bestämmas. Enligt 1984 års utredningsförslag skulle vederlagsprincipen tillämpas: lösenbeloppet skulle motsvara godtroshörvärvarens kostnader för förvärv av egendomen och dess förbättring. I det till lagrådet remitterade förslaget gick man däremot på värdeprincipen. Det invändes mot vederlagsprincipen bl.a. att denna skulle nödvändiggöra komplicerade regler om hur inflation och andra värdeförändrande faktorer skulle beaktas.

Lagrådet ansåg emellertid att utredningsförslagets princip, d.v.s. vederlagsprincipen, borde användas i lagen. Det pekades bl.a. på att hänsynen till den ursprungliga ägaren borde väga över hänsyn till förvärvaren: den ursprungliga ägaren, inte förvärvaren, borde tillförsäkras värdestegring och handelsvinst på egendomen. Denna synpunkt gjorde sig särskilt gällande, menade lagrådet, i de mest praktiska fallen, nämligen de då museiföremål och personliga värdeföremål blivit stulna.

Departementschefen påpekade i slutprotokollet att värdeprincipen stod i bättre överensstämmelse med själva exstinktionsprincipen. Men departementschefen godtog likväl lagrådets ståndpunkt. I lagen fastslås sålunda vederlagsprincipen: lösen skall motsvara godtroshörvärvarens

¹⁸ Se närmare SOU 1965:14 s. 107 ff.

kostnader för förvärv av egendomen och dess förbättring. Har förvärv skett genom gåva, arv, testamente eller bodelning, skall förvärvarens fångesmans — om denne haft rätt till lösen — kostnader inräknas i lösenbeloppet (5 §). Vid bestämmandet av lösen skall hänsyn tas till förändringar i penningvärdet. Lösenbeloppet skall motsvara högst egendomens saluvärde.

VI. Som förut nämnts gäller lagen även förvärv av *panträtt* i lösöre (7 §). Lösningsreglerna tillämpas i detta fall på det sättet att ägaren får utge ett belopp som svarar mot värdet av den fordran för vilken egendomen är pantsatt, dock högst egendomens värde i den allmänna handeln.

Om den nu beskrivna lagen antas — vilket som förut sagts förefaller sannolikt — skulle de mångåriga strävandena att få till stånd en modern lag om godtroshöfvervärf av lösöre ha förts i hamn för svensk del. Däremot måste konstateras att den vackra tanken om nordisk rättslikhet på det här området i allt fall för överskådlig framtid inte blir infriad. De två lagar som kommit, den norska och den svenska, utgår från olika principer. Om hur den danska och den finska lag som kanske kommer så småningom¹⁹ kommer att se ut skall här inte sias. Men ser man på rättstillståndet sådant det är i sak för närvarande i de fyra länderna förefaller det kunna konstateras, att man står varandra ganska nära. Och en av utredarna från 1960-talet kan, i en festskrift till ära för en nordisk rättsvetenskapsman, inte underlåta att beklaga, att det mödosamt framarbetade gemensamma dansk-finsk-svenska förslaget måste haverera.

¹⁹ Se SOU 1984:16 s. 98 och v. *Eyben* a.st.